

Prof. dr DRAGUTIN RADUNOVIĆ

UNUTRAŠNJE REZERVE U FUNKCIJI STABILIZACIJE JUGOSLOVENSKE PRIVREDE

Pristup problemu

Našu privredu potresaju brojni i raznovrsni problemi kao što su usporen razvoj, nedovoljan rast proizvodnje, stagnacija i opadanje produktivnosti rada, tehničko-tehniloško zaostajanje, neadekvatna organizovanost i nedovoljna integrisanost, preopterećenost privrede porezima, doprinosima i drugim obavezama. Visoka inflacija predstavlja samo kumulativnu manifestaciju ovih problema. Po obilježju inflacije može se zaključiti da je kriza naše privrede započela dosta davno. Srednjoročni plan razvoja jugoslovenske privrede 1976—1980. g. započeo je stopom inflacije od 9,8% (1976), a završio stopom od 30,9% (1980). U srednjoročnom planu razvoja 1981—1985. g. stopa inflacije povećala se sa 44,8% (1981.) na 80,0% (1985.). Uzgred bismo spomenuli da u proteklom srednjoročnom planu nije ostvaren ni jedan od postavljenih ciljeva. Najdrastičniji izraz toga podbačaja predstavlja produktivnost rada. Umjesto planiranog rasta od 2%, došlo je do pada produktivnosti rada u približno istom iznosu. Prema tome kriza je duboko zahvatila našu privredu (i ne samo privredu) i traje izuzetno dugo. To je njena posebna specifičnost. Zato je za njeno prevazilaženje potrebno znatno više vremena nego nekim drugim zemljama. Otvara se pitanje kako prevazići krizu u uslovima ograničene akumulacije kada treba istovremeno rješavati brojne probleme kao što su modernizacija privrede, popravljavanje njene strukture, otvaranje novih radnih mjesta i sl.

U traženju odgovora na postavljeno pitanje podsjetićemo se na neke stavove iz Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije koji

su relevantni za ovu temu. Da bi se učinio zaokret u ekonomskim odnosima sa inostranstvom, osnovne promjene se moraju učiniti u unutrašnjem razvoju. „Iz toga proizlazi, stoji u „Polaznim osnovama Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije“, da se vrlo teški uslovi i veliki zahtjevi inostranog tržišta mogu zadovoljiti samo bitnim promjenama u cjelini društvenog rada i poslovanja i na svakom pojedinom radnom mjestu, primjenom oštih kriterijuma u korišćenju društvenog kapitala, višom produktivnošću živog rada i aktivnijim i što potpunijim iskorišćavanjem znanja i moderne organizacije, kao i razvojem sopstvene tehnike i tehnologije gdje god je to racionalno i moguće“.

„Antiinflacioni program“ je još konkretniji. Ovaj program zahtijeva od svih organizacija udruženog rada da obavezno izrade programe povećanja efikasnosti poslovanja. Ovi programi trebalo bi da sadrže mjere za povećanje produktivnosti rada, za sniženje troškova poslovanja, povećanje koeficijenta obrta obrtnih sredstava, povećanje koeficijenta efikasnosti osnovnih sredstava, neophodne proizvodne inovacije i promjene proizvodnih programa, mjere za poboljšanje organizacionog modela u radnoj organizaciji sa gledišta efikasnosti privređivanja i efikasnosti samoupravljanja, itd. Ukupno se u „Antiinflacionom programu“ insistira na 12 komponenti programa povećanja efikasnosti poslovanja OUR. Prema tome, ovaj dosta kritikovani i često osporavani program nije se ograničio na mjere kreditne i monetarne politike u zaustavljanju inflacije. Nažalost, mogućnost da se problemi rješavaju podizanjem cijena nijesu podsticali OUR na izradu programa povećanja efikasnosti poslovanja na kojima je insistirao Antiinflacioni program. Takvo ponašanje, koje se pretvorilo u praksu, sve više nas udaljava od ciljeva stabilizacije. Za prevazilaženje problema rješenje se može tražiti u produktivnijem radu i efikasnijem poslovanju privrednih subjekata. Reprogramiranje inostranih dugova ne rješava naše probleme već stvara uslove za predah i mobilizaciju sopstvenih snaga. To znači da je inostrana akumulacija presušila u uslovima kada je domaća krajnje oskudna. Primjera radi ističemo da su se investicije približile masi amortizacije. Dok je 1981. g. 46,8% investicionih sredstava pritalo iz amortizacije, 1985. g. 80,6%, a u 1986. g. može se očekivati da će se ovaj udio dalje povećavati. Prema tome, sve više se približavamo prostoј reprodukciji i to uz pretpostavku da je amortizacija realno dimenzionirana. Međutim, ova pretpostavka dovedena je u pitanje sporom revalorizacijom osnovica za amortizaciju. Zbog ove neažurnosti u uslovima inflacije stvoreni su uslovi za prelijevanje amortizacije u dohodak. Drugim riječima, primjenom dosadašnjeg obračunskog sistema dovela se u pitanje i prosta reprodukcija. U kontekstu ovakvih problema otvara se pitanje kako pokrenuti proizvodnju?

Unutrašnje rezerve — polazište u razrješavanju problema

U razrješavanju svojih problema dobri privrednici uvijek polaze od unutrašnjih rezervi. Uzgred budi rečeno, ove rezerve prisutne su ne samo u privredi već i u neprivredi. Zato se u povećanju opšte društvene produktivnosti ne može mimoći ni jedan segment društva. Predmet našeg razmatranja su rezerve u privredi, prije svega u industriji. One su brojne i raznovrsne i postoje skoro svuda, tj. u svakoj organizaciji udruženog rada. Za analitičara je bitno da sazna lokaciju i veličinu unutrašnjih rezervi, ekonomsku opravdanost njihovog korišćenja i puteve njihovog aktiviranja.

Unutrašnje rezerve u našoj industriji postoje prije svega u osnovnim faktorima proizvodnje kao što su kapaciteti i radna snaga. Ova dva faktora su međusobno povezana — nedovoljno korišćenje kapaciteta umanjuje korišćenje ljudskog faktora u proizvodnji i obrnuto. Zato ćemo pokušati da konkretizujemo rezerve koje bi se mogle aktivirati i materijalizovati boljim korišćenjem kapaciteta i radne snage.

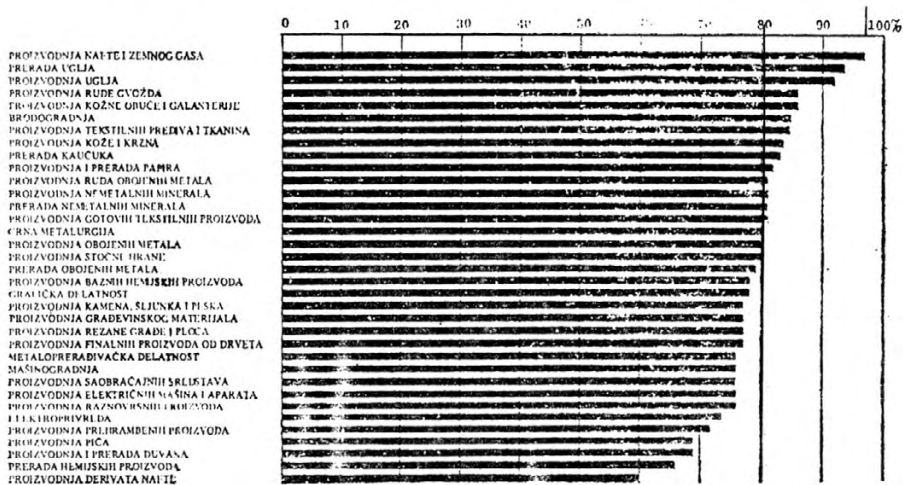
Kolike su rezerve u neiskorišćenim kapacitetima

Raspoloživa statistička dokumentacija pruža prilično detaljan uvid u korišćenje kapaciteta u industriji. Ono je u okviru projektovanog mogućeg vremena u 1984. g. iznosilo 78%.¹ Manje-više slično korišćenje zabilježeno je i u ranijim godinama. U 1975. g., na primjer, iznosilo je 77%, u 1979. g. 81% itd.² Za ilustraciju korišćenja kapaciteta po pojedinim granama industrije poslužićemo se grafičkim prikazom po pojedinim granama industrije. Iz ovog grafičkog prikaza koji je preuzet iz Statističkog godišnjaka Jugoslavije za 1986. g. proizlazi da se raspon u korišćenju kapaciteta kreće između 60—92%. Najveće korišćenje kapaciteta ostvaruje proizvodnja nafte i zemnog gasa, a najmanje proizvodnja derivata nafte. U istom kompleksu proizvodnje, dakle, ostvaruje se najviši i najniži stepen korišćenja kapaciteta. (vidi grafikon)

¹ Pored ovog metoda, Savezni zavod za statistiku prikazuje korišćenje kapaciteta na bazi tehničko-tehnološkog mogućeg vremena. Po tom metodu korišćenja kapaciteta u industriji u 1984. g. iznosilo je 63%. Ovaj metod je po našoj ocjeni mnogo adekvatniji iako pojedina istraživanja u privredi uključiv i koeficijent smena dovode u pitanje realnost ne samo prvog već i ovog podatka. Međutim, sve analize uključiv i analize planskih ustanova u našoj zemlji koriste metod na bazi projektovanog mogućeg vremena. Ovaj metod preferira i Savezni zavod za statistiku što se može zaključiti i na bazi priloženog grafikona.

² Statistički godišnjak Jugoslavije (odgovarajuća godišta).

KORIŠĆENJE KAPACITETA U INDUSTRIJI U 1984. PO GRANAMA
DJELATNOSTI (OSTVARENA U ODNOSU NA MOGUĆU PROIZVODNJU
U OKVIRU PROJEKTOVANOG MOGUĆEG VREMENA)

Izvor: SGJ, str. 382, 1985.

Međutim, saznanja iz literature dovode u pitanje realnost metoda koji se koristi u obračunu iskorišćenosti kapaciteta u industriji. Kapaciteti se nigdje u svijetu ne koriste 100%. To bi bilo na nivou teorijskog kapaciteta koji se u praksi ne ostvaruje iz tehničkih, organizacionih i ekonomskih razloga. Zato se u teoriji troškova insistira na optimalnom korišćenju kapaciteta. Prema tome, korišćenje kapaciteta u okviru projektovanog mogućeg vremena u većem broju industrijskih grana ne bi bilo daleko od optimalnog korišćenja kapaciteta. Zato se otvara pitanje korektnosti metoda koji se koristi za iskorišćavanje kapaciteta u našoj industriji. Dodatni razlog za ovo pitanje pružaju podaci o korišćenju kapaciteta u nekim privredno razvijenim zemljama Zapada. Tako, na primjer, stepen korišćenja kapaciteta u prerađivačkoj industriji u 1983. g. iznosio je po zemljama: SR Njemačka 78,7%, Austrija 86,5%, Francuska i Norveška 74%, Engleska 80,6%, Švedska 85,2%, Kanada 67,2% i SAD 79,4%.³ To su, približno, procenti korišćenja kapaciteta koje ostvaruju pojedine grane industrije u našoj zemlji. Međusobno upoređenje ovih podataka ne daje osnova za tvrdnju o nekim velikim rezervama koje leže u boljem korišćenju kapaciteta naše industrije. Time bi se mogla dovesti u sumnju teza iz „*Analize o produktivnosti*“ Saveznog zavoda za planiranje po kojoj se industrijski kapaciteti u našoj zemlji koriste za 20% manje nego u industrijski razvijenim

³ UN: Etude sur la situation economique de l'Europe en 1983. Vidi i PKJ: Analiza produktivnosti i efikasnosti poslovanja industrije Jugoslavije u 1983. g., Beograd, maj 1984.

zemljama. Istraživanja pojedinih naučnih instituta (Ekonomski institut u Subotici, Institut za ekonomiku industrije u Beogradu i dr.) pokazuju da je ovo korišćenje daleko manje. Primjenom metoda trenutnih opažaja u pojedinim OUR industrije pokazuju da se korišćenje kapaciteta mašina pri radu u dvije smjene kreće između 30—50%. Vremenska struktura korišćenja mašina u OUR koja je bila predmet istraživanja pokazuje da su bile efektivno korišćene 2, a sa pripremom 4,6 časova u dvije smjene.⁴ Koliko je ovakvo korišćenje kapaciteta tipično za našu industriju u kojoj ima dosta pozitivnih primjera, drugo je pitanje. U svakom slučaju nisko korišćenje kapaciteta ne predstavlja usamljen primjer. Uostalom, statistički podaci (SGJ, 1986., str. 140) pokazuju da je koeficijent smjenosti u privrednim djelatnostima bio 1,23, a u industriji 1,14. Na osnovu rasporeda radnika po smjenama može se zaključiti da 54,92% radnika u industriji i 66,41% radnika u privrednim djelatnostima rade u jednoj smjeni. Zato se i sa stanovišta radnika po smjenama može otvoriti pitanje: da li je ostvarena u odnosu na moguću proizvodnju, može uzeti kao pouzdan pokazatelj korišćenja kapaciteta.

Nisko korišćenje kapaciteta uslovljeno je brojnim razlozima kao što su: predimenzioniranost u odnosu na potrebe tržišta, neusklađenost pojedinih djelova proizvodnog procesa (tzv. uska grla), nedovoljna intenzivnost rada, nedostatak pojedinih sirovina, djelova i sklopova, prekid u snabdijevanju električnom energijom i sl.; usled organizacionih slabosti prisutni radnici gube oko 50% efektivnog radnog vremena; na korišćenje kapaciteta utiču i velike oscilacije u ostvarivanju proizvodnje po mjesecima itd. Na osnovu ovih rezervi može se zaključiti da bi se bez većih investicionih ulaganja, uz veću organizovanost privrede i društva mogao postići znatno veći stepen ekonomske efikasnosti. To su ocjene iz Analize o produktivnosti, Saveznog zavoda za društveno planiranje.

Za kompleksno sagledavanje ove problematike ukazali bismo na rezultate istraživanja Zavoda za istraživanje tržišta u Beogradu. Centar za istraživanje ovog Zavoda sproveo je oktobra i novembra 1986. g. anketu o korišćenju kapaciteta. Prema ovoj anketi proizvodni kapaciteti koriste se u tri smjene samo u 28,3% anketiranih OUR. Međutim, kapaciteti bi mogli da se koriste u tri smjene sa stanovišta tehnološkog procesa u 57,2%, ugrađenog mašinskog parka 60,8%, broja zaposlenih proizvodnih radnika 39,2%, obezbijedjenosti sirovinama, materijalom i energijom 40,5% i apsorpcionih mogućnosti tržišta 43,4% anketiranih organizacija udruženog rada. Kao što se vidi, razlika između ostvarenog i mogućeg korišćenja proizvodnih kapaciteta je prilično velika. Osim u neostvarenom dohotku, posljedice nedovoljnog korišćenja kapaciteta održavaju se na moralno rabaćenje mašinskog parka, neproduktivnu zaposlenost radne snage itd. Da spomenemo i to da 38% anketiranih OUR industrijske proizvodnje troši više sirovina i drugih materijala nego što

⁴ „Ekonomska politika“, br. 1713/85, str. 20.

se priznaje razvijenim zemljama. Veći utrošak energije po jedinici proizvoda ima 60%, a veći utrošak rada 57% anketirane industrijske proizvodnje.⁵

Anketa ZIT-a osvijetlila je uzroke koji ograničavaju korišćenje kapaciteta i rast proizvodnje. U pitanju je veliki broj uzroka. Karakteristično je da u njihovoj strukturi dominiraju tržišni faktori u raznim oblicima kao što su neprilagođenost proizvodnje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta, visoke cijene koje ne prihvata ni domaće ni inostrano tržište, smanjivanje tražnje zbog pada kupovne moći i sl. Dok razlika između mogućeg i stvarnog korišćenja proizvodnih kapaciteta ukazuje na veličinu unutrašnjih rezervi, ograničavajući faktori ukazuju na mjere koje bi trebalo preduzimati u cilju aktiviranja ovih rezervi. I pod pretpostavkom da ne postoje ograničeni finansijski izvori, pitanje je koliko ima ekonomskog opravdanja ulaganje u nove kapacitete ako postojeći nijesu iskorišćeni. U mnogo slučajeva moglo bi se sa relativno skromnim sredstvima otklanjati uska grla i aktivirati neiskorišćeni kapaciteti. U svim slučajevima trebalo bi imati više sluha za potrebe tržišta, odnosno uslovima pod kojima prihvata ponuđenu proizvodnju. U kontekstu toga nije suvišno istaći da službe za istraživanje tržišta i unapređenje proizvoda (dizajn, kvalitet i sl.) predstavljaju slabu tačku mnogih OUR-a.

Rezerve u boljem korišćenju ljudskog faktora proizvodnje

Drugu veliku rezervu sa kojom treba računati predstavlja bolje korišćenje ljudskog faktora proizvodnje. U pitanju je prije svega preko jedan milion mladih i stručno osposobljenih ljudi koji čekaju svoju šansu da ostvare pravo na rad. Pošto problem nezaposlenih mogu da rešavaju prije svega zaposleni kojima su povjerena na upravljanje sredstva za rad, otvara se pitanje koliko su radno angažovani stvarno zaposleni i iskorišćeni?

Poznato je da nisko korišćenje radnog vremena predstavlja hroničan problem naše privrede. Davno je stekao pravo građanstva podatak da se radno vrijeme u našoj privredi koristi 5—6 časova dnevno. Novija istraživanja dovode u pitanje realnost ovog podatka. Istraživanja Ekonomskog instituta u Subotici u jednoj OUR mesne industrije pokazuju da radna aktivnost radnika iznosi 3^h i 22'. Ovo istraživanje pokazalo je da najviše odsutnih ima u proizvodnji i komercijalnom sektoru. Karakterističan je podatak da su radnici finansija i računovodstva najmanje van radne organizacije. Mnogo izgubljenih časova otpada po obilježjima kao što su: radnik je u RO ali ne radi i radnik je na radnom mjestu ali ne radi produktivno.⁶ Iako se ovi podaci ne mogu proglasiti za tipične, ipak su po

⁵ Glasnik Privredne komore Jugoslavije, br. 52/86, str. 9 (podaci iz ankete Zavoda za istraživanje tržišta).

⁶ Ekonomski institut: Rast produktivnosti u RO XY, sv. I, str. 145. Subotica, 1984. g.

mного čemu indikativni za naše uslove. Iz statističkih podataka (SGJ, 1985. str. 137) može se zaključiti da razlika između ukupnog broja časova i efektivno izvršenih časova iznosi u prosjeku 39 časova mjesečno. To znači da neizvršeni časovi iznose 21,43% od ukupnog broja časova. Ako izuzmemo godišnje odmоре, časove odmora za državne praznike i druge opravdane izostanke, može se pretpostaviti da je gubitak radnog fonda dobrim dijelom uslovljen neopravdanim izostancima. Iako su ovi izostanci dobrim dijelom pokriveni bolovanjima, motivi izostajanja su širi. Na to posebno inicira frekvencija izostanaka za vrijeme poljskih radova. Radnik izostaje sa jednog posla, ali je prisutan na drugom, nema ga u fabrici, ali je zato punom snagom angažovan na njivi. Mogu se čuti mišljenja da su ovakvi izostanci nužni i društveno produktivni. Bez njih bi njive ostale neobrađene a letina neobrana. Sve se to pokazuje koliko je problem izostanaka sa posla u našim uslovima komplikovan.

Poseban hendikep predstavlja neadekvatna angažovanost i nedovoljna iskorišćenost stručnih kadrova. Po formalnim kvalifikacijama naša industrija ima procentualno više radnika sa visokom, višom i srednjom stručnom spremom u odnosu na zemlje Zapadne Evrope. Nažalost, radnici nisu raspoređeni adekvatno svojoj stručnoj spremi. Prema podacima SZS 435.000 radnika nižeg stepena stručnosti radi na poslovima višeg stepena stručnosti i obrnuto, radnici visoke i više stručne spreme rade na manje složenim poslovima u odnosu na stručnu spremu koju poseduju. Samim tim oni su onemogućeni da koriste svoja stručna znanja. Najnovija istraživanja u okviru Privredne komore Jugoslavije upućuju na zaključak da je korišćenje stručnih znanja u 1984. g. iznosilo 63,9%⁷. To je nešto bolje nego ranijih godina ali daleko od pune efektivne iskorišćenosti. U okviru toga, najnižu stopu iskorišćenosti stručnih znanja imaju magistri nauka (55,32), zatim radnici sa visokom stručnom spremom (57,01%), doktori nauka 61,81%, viša stručna sprema 64,82%, KV radnici 71,82% i VKV radnici 72,64%. U analizi PKJ izvodi se zaključak da što je stepen obrazovanja viši, niži je stepen angažovanosti vremena i znanja ljudi. Analiza je takođe pokazala da što je stepen obrazovanja viši, veći je i procenat rada niže stručne spreme koji u okviru posla obavljaju obrazovani stručnjaci. Tako, na primer, doktori nauka obavljaju poslove niže stručne spreme sa 49,44%, magistri nauka sa 37,84%, visoka stručna sprema sa 32,59%. Ovaj procenat kod više stručne spreme iznosi 21,69%, VKV 18,81% i KV 16,79%. Ove tri kategorije obavljaju ujedno i poslove više stručne spreme u odnosu na onu koju posjeduju i to VŠ 15,94%, VKV 12,57% i KV 13,62%. Kod ostalih kategorija to je izuzetak i kreće se između 3,8—5,0%. Visok procenat obavljanja poslova niže stručne spreme izvor je mnogih nezado-

⁷ Privredna komora Jugoslavija (PKJ): Stepem korišćenja kadrova sa visokim, višim i obrazovanjem visokokvalifikovanog i kvalifikovanog radnika u udruženom radu (analiza), Beograd, 1985. g.

voljstava, teškoća, nesporazuma i demotivacija. On je ujedno pokazatelj lošeg korišćenja stručnih kadrova u privredi.

Za aktiviranje rezervi u ljudskom faktoru potrebna je odgovarajuća kadrovska politika koja bi bila podržana materijalnom motivacijom. Sa raznih tribina radnicima se šalju poruke o raspodjeli prema radu i rezultatima rada, o napuštanju uravnilovke u raspodjeli, o tome da svaki rad treba mjeriti itd. U vezi s tim rekao bih da motivacija putem raspodjele ne predstavlja nepoznatu temu. Ona je u naučno-stručnoj literaturi obrađena do pojedinosti. U literaturi ima izgrađeno pravilo: raspodjela (nagrađivanje) po osnovu vremena provedenog na radu treba zamijeniti raspodjelom (nagrađivanjem) po učinku svuda gdje se učinak može mjeriti. Tamo gdje ne može da se mjeri treba uvesti određene korektive, provjeravati izvršavanje radnih zadataka i preduzimati druge mjere. Insistiranje na mjerenju tamo gdje je rad nemjerljiv vodi vulgarizaciji raspodjele prema radu. Mi smo više za razmjenu iskustava između radnih organizacija. Uvidom u pravilnike o raspodjeli većeg broja radnih organizacija došli smo do zaključka da ni jedan od njih pojedinačno uzev nije savršen, ali da u mnogima od njih ima pojedinačnih osnova i mjerila koji zaslužuju pažnju (na primjer kako da se izoštrava odnos prema radu i u vezi s tim destimuliše nedisciplin i neopravdano izostajanje sa posla, kako da se stimuliše borba za kvalitet i sl.). Zaslužuju pažnju i pokušaji da se u raspodjelu uključi i minuli rad. Prema tome, svaka OUR može ponešto da nauči od druge. Zato se zalažemo za neku vrstu međusobnog ispomaganja ili, uslovno rečeno, tehničke pomoći u oblasti raspodjele. Moglo bi se razmisliti i o društvenom uvidu i društvenom uticaju na raspodjelu u smislu primjedaba i sugestija koje bi doprinosile izoštravanju raspodjele prema radu. Nekada je taj uvid ostvarivao sindikat uz obavezu radnih kolektiva da zauzmu stav o primjedabama. Samoupravljanje bi samo dobilo ako bi se ovim i sličnim mjerama podigla radna motivacija. Ne treba zaboraviti da je preventiva uvijek bolja od vatrogasnih mjera koje se obično preduzimaju onda kada se izlaz iz teškoća nalazi putem samoupravnih procedura.

Organizacija kao faktor i unutrašnja rezerva veće efikasnosti

Unutrašnje rezerve prisutne su i u organizaciji. Te rezerve ne bismo smjeli više da podcjenjujemo. Uzmimo za primjer organizovanost privrede. Najnovija istraživanja i javne rasprave koje se u posljednje vrijeme vode pokazuju da naša privreda nije dovoljno udružena i integrisana, da su mnoge osnovne organizacije udruženog rada usitnjene čime umanjuju efekte ekonomije obima, da postoji paralelizam stručnih službi, autarhično ponašanje pojedinih privrednih subjekata itd. Preispitivanje organizovanosti koje bi bilo praćeno odgovarajućom integracijom i jačanjem uloge radnih or-

organizacija pozitivno bi se odrazilo na produktivnost rada i efikasnost poslovanja. Da ne ističemo rezerve koje bi se podstakle boljom organizacijom tehnološkog procesa, boljom tehničkom i materijalnom pripremom proizvodnje, boljom organizacijom unutrašnjeg transporta i sl. Prema procjeni Saveznog zavoda za društveno planiranje u „Analizi o produktivnosti“ prisutni radnici usled organizacionih slabosti gube oko 30% efektivnog radnog vremena. Nedopustivo je da se prema organizacionim slabostima ponašamo nezainteresovano.

U zaključku bismo konstatovali da neadekvatna makroorganizaciona struktura privrede uz lošu organizaciju proizvodnje i ostalih poslovnih funkcija predstavlja žarište njene neefikasnosti. Zbog toga u poboljšanju organizacije leže takođe rezerve veće produktivnosti rada i efikasnosti poslovanja. U procesu njenog unapređenja, organizacija postaje faktor za aktiviranje unutrašnjih rezervi u proizvodnim kapacitetima i radnoj snazi. Prema tome, organizacija je u isto vrijeme faktor i unutrašnja rezerva u organizacijama udruženog rada. Ovi multiplikatorski efekti organizacija često se previđaju i podcjenjuju.

*
* *

Dugoročni program ekonomske stabilizacije može se ostvarivati kombinovanjem mjera privrednog sistema i ekonomske politike s jedne strane i povećanjem efikasnosti poslovanja s druge strane. Glavni izvor za prevazilaženje privrednih teškoća u ovakvim uslovima predstavljaju unutrašnje rezerve. Na njihovom aktiviranju insistiranju i neki dokumenti Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. To je i razumljivo. Svaka organizacija udruženog rada koja se ponaša kao dobar privrednik, u svojim planovima daje prioritet unutrašnjim rezervama. Tek kada su te rezerve iskorišćene pristupa se metodima povećanja proizvodnje i produktivnosti rada koji su vezani za investiciona ulaganja. Nadajmo se da će nas ova krizna situacija, koju karakteriše i oskudica sredstava za razvoj, preusmjeriti na korišćenje unutrašnjih rezervi i podstaći da se ponašamo kao dobri privrednici.

Unutrašnje rezerve u našoj privredi su brojne i raznovrsne. Najveće rezerve leže u proizvodnim kapacitetima i ljudskom faktoru. O tome smo već prezentirali odgovarajuće podatke. Dva osnovna elementa radnog procesa — sredstva za rad i ljudi — ne koriste se ni približno u mjeri koja bi odgovarala dostignutim standardima u privredama razvijenih zemalja. To bi se moglo reći i za potrošnju energije i materijala. Zato korišćenje unutrašnjih rezervi u osnovnim elementima radnog procesa predstavlja ne samo izvor za povećanje proizvodnje već i faktor povećanja njene efikasnosti. To znači da se korišćenjem unutrašnjih rezervi, zahvaljujući fiksnoj komponenti u strukturi troškova, postižu oba cilja jer je za ozdrav-

ljenje naše privrede potrebna ne samo količinski veća, već ujedno jeftinija i kvalitetnija proizvodnja. Bez toga nema uspješnog izlaska na strana tržišta. Zato unutrašnje rezerve u ovakvoj situaciji predstavljaju šansu i izazov da se krene naprijed. U okviru brojnih mjera koje treba na toj liniji sprovesti, posebno se izdvajaju organizacija, odgovornost, disciplina i materijalna stimulacija.

Sve su ovo činjenice od posebnog značaja za kreiranje privrednog sistema i ekonomske politike. Tako, na primjer, multiplikatorski efekti boljeg korišćenja kapaciteta manifestuju se u porastu proizvodnje, sniženju troškova (ekonomija obima), zapošljavanju novih i potpunijem radnom angažovanju postojećih radnika, bržoj amortizaciji postrojenja i hvatanju koraka sa tehničkim progresom. Po logici stvari lakše je obezbijediti dodatna sredstva za repromaterijal i po potrebi otklanjanje uskih grla, nego sredstva za nove privredne objekte. Zbog toga bi ekonomska politika trebalo da ima više sluha za ove probleme. Višesmjenski rad i povećanje broja pogonskih dana trebalo bi podsticati smanjivanjem poreza i određenih doprinosa. Mjerama ekonomske politike trebalo bi stvarati uslove za nabavku repromaterijala u funkciji boljeg korišćenja kapaciteta.

Prof. dr Dragutin RADUNOVIĆ

HIDDEN RESERVES AND THE STABILIZATION OF THE YUGOSLAV ECONOMY

(Summary)

Our economy faces numerous different problems. Hidden reserves play a very important part in their solution. Some documents of the Long-Term Programme of Economic Stabilization also insist on the need to make them active. This is easy to understand. Every organization of associated labour performing well gives the priority to hidden reserves in its plans. It is no sooner than these reserves have been activated that methods aimed at the expansion of production and the increase of labour productivity are applied which involve investments.

The hidden reserves in our economy are numerous and different. The major part of them is to be found in productive facilities and in the human factor. The corresponding data have been already presented. The two main elements in the working process — means of production and workers — are not employed to a satisfactory degree. This might be said also about the consumption of energies and materials. This is why the activation of hidden reserves in the main elements of the working process is not only the impetus for the expansion of production but also the factor underlying the increase

of its efficiency. This means that thanks to the fixed component in the structure of costs both goals are met. Namely, our economy can recover if not only the range of output is expanded but if also the production becomes cheaper and the quality of products improves. This is the precondition for our penetration into foreign markets. This is why hidden reserves are the chance and challenge for progress. In the frames of numerous measures which have to be taken in this field we would like to single out the organization, responsibility and discipline, material incentives and corresponding measures involved in the economic system.

